

Hayâlî Bey (Ö. 1556)

Asıl adı Mahmud olan Hayâlî Bey, Bekâr Memi diye anılmıştır. Vardar Yenicesinde doğmuş, başıboş ve derbeder bir gençlik hayatı yaşamıştır. Bir ara Vardar Yenicesi'ne uğrayan Baba Ali Mest adlı bir kalenderi dedesiyle dervişlerine katılarak, İstanbul'a gelmiştir. İstanbul kadısı Sarı Gürz'ün korumasıyla öğrenim yapan Hayâlî, bir yandan da şiirleriyle kendini tanıtmaya başlamış, defterdar

İskender Çelebî, sadrazam İbrahim Paşa ve sonunda Kanunî Sultan Süleyman'ın dikkatini çekmiş ve takdirini kazanmıştır. Devlet büyüklerinin takdirleri, yardımları ve ihsanlarıyla hem meslek hem de edebî hayatında hızla ilerleye¹ Hayâlî Bey, Âşık Çelebî'nin deyimiyle "padişahın kolunda gezip, onun elinden yem yiyen bir doğan kuşu" olmuştur. Padişahın yanında Bağdad seferinde bulunan

Hayâlî Bey'in tali'î, sefer dönüşünde koruyucuları İskender Çelebi' ile İbrahim Paşa'nın öldürülmelerinden sonra birden tersine dönmüş Rüstem Paşa'nın Sadâretinde Kanûnî'nin de ilgi ve yardımlarını kaybetmeğe başlamıştır. Çabuk iler-

leyişinin, şiirdeki ününü çekemeyen düşmanlarının da tesiriyle rahatı kaçan Hayâlî Bey, Rumeli'de bir sancak isteyerek İstanbul'dan ayrılmış, ömrünün son yirmi yılını saraydan uzakta geçirmiş, 964/1556 yılında Edirne'de ölmüştür.

Dîvân'dan

Murabba Der Kat-i İbrâhîm Paşa
(*İbrahim Paşa 'mn Öldürülmesi Hakkında Murabba*)
(*Büyük Türk Klasikleri, c ili, s. 379*)

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

1. Gün gibi evvel beni dünyâya sultân eyledün
Sonra dönd ün sâye-veş hâk ile yeksan eyledün
Başımı çevgari-ı mâh-ı nevle gaitan eyledün
Neyledün ey çarh-ı hûnî neyledün kan eyledün
2. Bana çün aşüftelik ergürdi devr-i rüzgâr
Bahr-ı gamsın eyledün mevc-i hilâli aşikâr
Fülk-i cismün eyledün ol mevt: birle bî-karâr
Neyledün ey çarh-ı hûnî neyledün kan eyledün
3. Hâb-ı gafletden edüp suret gözinün perdesin
Dostluk kânununun nâ-sâz kildun perdesin
Böyle mi eyler cihanda bir kişi perverdesin
Neyledün ey çarh-ı hûnî neyledün kan eyledün
4. Kara yere dökmeye ehl-i zeminin kanını
Aşikâr etdün hilâlim hançer-i bürrâmını
Kime zalim urdımsa sildim dâmenünle kanını
Neyledün ey çarh-ı hûnî neyledün kan eyledün
5. Mihr yaksun haşre dek sinende hasret dâgım
Dîde-i encüm akı Isım yere kan ırmağım
Dişlesün dendân-ı Pervîn mâh-ı nev parmağın
Neyledün ey çarh-ı hûnî neyledün kan eyledün

1. Önce güneş gibi beni dünyaya sultan yaptım.
Sonra döndün gölge gibi toprağa karıştırıp yok
ettin. Başımı yeni doğmuş hilâlin sopasıyla oradan
oraya yuvarladın. Ne yaptın, ah katil felek, ne
yaptın? Kanıma girdin benim.

2. Zamanın akışı bana perişanlık getirdi. Sen gam
denizisin, yeni ayın dalgalarını denizde ortaya
çıkardın. Vücudumun gemisini o dalglayla oraya
buraya sa-vurdun. Ne yaptın, ah katil felek, ne
yaptın? Kanıma girdin benim (Ayın denizi dalgalandırdığı,
med ve cezir olayını meydana gelirdiğinden sözedilmig).

3. Benim gerçeği görmeyen, görünüşe bakan
gözüme gaflet uykusunu perde yapıp, dostluk
kanununun perdesinin ahengini bozdun. Bir kişi,
bu dünyada bekleyip büyüttüğünü böyle yapar mı?
Ne yaptın, ah katil felek, ne yaptı? Kanıma girdin
benim.

4. İnsanların kanını kara yere dökmeğe hilâlin
keskin kılıcını ortaya çıkardın. Kimi yaraladınsa
eteğinle hançerinin kanını şildin. Ne yaptın, ah
katil Mek, ne yaptın? Kanıma girdin benim.

5. Güneş, kıyamete kadar göğsünde ayrılık
yarasını yaksın. Yıldızların gözleri yerlere ırmak
gibi kanlı gözyaşlarını akılsın. Ülker yıldızının
dişleri yeni ayın parmağını dişlesin. Ne yaptın, ah
katil felek, ne yaptın? Kanıma girdin benim.

Gazel I

(c. III s. 379-380)

1. Ol gün kanı ki gün gibi sûzân idüm sana
Olsan revâne sâve-i bî-cân idüm sana

1. Cüneş gibi sana yandığım o günler nerede kaldı?
Sen yürüyüp gitsen, cansız bir gölgen gibi
ardından ayrılmazdım (Bugazeli-ümüyetasavvufidü-
İnsanların henüz can verilip yaratılmadan Tanrı varlığıyla bir
oldukları günlerden .sözedilmiş).

2. Esrâr-ı kâ'inâta ezel eür'adân iken
Ben bânkâh-ı ıŖkda havran idüm sana

3. Ne gülde reng ü hû var idi ne sabâda fer
Ben gülşenüde bülbül-i nâlân idüm sana

4. Sen nâz ederdim ehl-i niyaza Medine vâr
Ben Kâ'be gibi çâk-ı girîbân idüm sana

5. Şâhum Hayâlîyem ki cihan lâ-mekân iken
Ben bir mekân-ı hâsda mihmân idüm sana

2. Ezel toplantısı, kâinatın esrarından birer nefes çekilen esrar kabağı iken, ben aşk tekkesinde senin hayranın idim (Tanrı'nın insanların ruhlarını topladığı Bezm-i ezel, bir esrar tekkesinde elden ele dolaşan esrar kabağına benzetilmiş, insanlar ilâhî surlardan bir nefes alıp varlık âlemine iniyorlar, Hayalî Bey, ben daha o zaman, henüz yaratılmadan senin aşkınla kendimden geçmiştim demiş. Hayran, aynı zamanda esrar sarhoşu manasındadır).

3. Henüz ne gülde renk ve koku, ne de sabah yelinde tazelik varken, ben senin gülbahçende aşkından inleven bülbülün idim.

Sen büyük şehirler gibi, sana yalvaran kullarına naz ederken, ben Ka'begibi, yakamı açmış, sana buyur diyordum (Medine, şehir demektir. Büyük şehirler, dışarıdan gelen yersiz yurtsuzları kabul etmek istemezler. Her devirde dışardan gelenlerin yerleşmeleri için bazı kısıtlamalar konmuştur. Beyitte Medine iki anlamında kullanılmış. Ka'be ise beytullah, yani Tanrı Yun evidir, her kulu kabul eder. Ka'be örtüsünün açılması, yaka yırtığına benzetilmiş. Yaka yırtığı âşıkların işaretidir. Acıdan, kederden âşıklar yakalarını yırtarlar. Tanrı, kulun gönlünde tecelli eder. Gönül Kabe'ye benzetilir. Hayalî Bey, gelip gönlüne girip yerleşsin diye yakamı parçaladım, diyor).

5. Sultânım! Dünya henüz yaratılmamışken, yeri belli değilken, ben özel bir yerde senin konduğu olan Hayalîyim (Mekân-ı hâs sözüyle bezm-i ezel anlatılmak istenmiştir).

Gazel II (c. III s.380)

Mef'ûlü Mefâilü Metailü Tenlim

1. Bir âleme ermiş durur erbâb-ı harabat
Kim düşde dahî görmez anı ehl-i münâcât

2. Mey telh olicak halet olur anda ziyâde
Zevk ehline yeler bu kadar keşf ü kerâmât

3. Aranı edemez dil göricek sâgarı pür-mey 1
Kırşîdî göricek n'ola raks eylese zerrâ t

4. Ferzin gibi kec-revliğı ko ııat'-ı felekde
Çarh else gerekdür seni bir lu'b lu'b ile şehmât

1. Meyhane halkı Öyle yüce bir âleme erişmişlerdir. ki, yalnız duayla, yalvarmayla ham sofular bunu düşlerinde bile göremezler (Meyhane, tasavvufta tekke, şarap ilahî aşktır. Meyhane, ehli de tekkedeki derviş, sofi anlamında kullanılır, Mutasavvıllara göre Tanrıya yalnız ibadete değil, aşkla ulaşılır),

2. Şarap acı olursa, ondaki lezzelde çok olur. Zevk sahibi olanlara bunu n anını anlamak ve bu ermişçe buluş yeter.

3. Gönül, kadehi şarapla dolu görünce, yerinde du ramaz olur; zerreler güneşi görünce oynaşmağa başlasalar şaşılır mı?

4. Felekle oynadığın satranç oyununda vezir gibi eğri gitmekten vazgeç. Felek seni bir oyun yapıp mateder, bozguna uğratar.

5. Sevdâ-yı cihanı koma gönlünde Hayalî
Ol Kâ'be-i ulyâyı niçün mesken eder Lât

Hayalî! Dünya sevgisini gönlünde yaşatma; kaldır
at. Lât, o yüce Kabe'de niçün yerleşip otursun.

(Lât, müslümanlıktan önce Arabistan yarımadasında Uzzâ ve
Menâl gibi çok inanılan bir flâhdır. Süslü, beyaz bir taş biçiminde
yapılırdı. Kâ'be'de bulunan putlardan biridir).

Gazel III

(c. III, s. 381)

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Failün

1. Lâleler sahn-ı gülstanda kadeh nûş oldular
Güjft-gûy-l bülbüle güller kanın gûş oldular
  2. Üstühân-i sineden emvâc peyda etdiler
Her riyazet ehli bir deryâ-yı pür-cûş oldular
  3. Hakkı biz bulduk deyü zannetmesini ashâb-ı kaal
Cûylar çün erdiler deryaya hânûş oldular
  4. Asker-i nefis ü hevâya çekdiler âhı liva
Halka halka dâğlar birle zırh-pûş oldular
  5. Ben Hayâlî bir şikârın alıcı şehbâz idüm
Kapdı serverlerbeni nâgeh karakuş oldular
1. Lâleler, gülbahçesinde dolu kadehler
içtiler. Bülbülün t kesildiler.
  2. Nefislerini kırıp, dünya nimetlerinden uzak
duranların her biri coşup dalgalanan birer deniz
oldu, göğüs kemiklerinden dalgalar meydana
getirdiler (Riyazet; perhiz, dünya nimetleri ve zevklerinden
vazgeçme; tarikatlarda dervişlerin az yemek ve az uyumak ve
sürekli zikir ve ibâdetle nefislerim terbiye etmeleri demektir).
  3. Ham sofular yanılığa düşüp, "Hakkı biz bulduk"
diye konuşmasınlar. Akarsular denize ulaştınca
çağıldamaz olur, susarlar (Ehl-i hâl ve ehl-i kâl tasavvuf
terimlerin d endir. Ehl-i kal, sahâb-ı sâhir, medresede yetişen,
yalnız ilimlerin sözüne önem veren, dş görünüşe aidananiar,
yani zâhidlerdir. Bunlar Tanrı'ya zühd ve takva ile ulaşılacağına
inanırlar. Ehl-i hâl, ashâb-ı bâtin ise tekkede nefis terbiyesinden
geçerek içlerini aydınlatan, gerçeği derinliğine araştıranlar,
yani safilerdir. Tann'ya ancak gönül yoluyla, aşkla ulaşılacağına
savunurlar. Beyitte Tanrı engin bir denize, ehl-i hâl bu denize
ulaşmağa çalışan akarsulara benzetilmiş).
  4. Tanrı'yi arayanlar nefis ve isteklerin askerine
karşı ahlarnı bayrak gibi çektiler. Halka halka
yaralarla vücutlarını zırhlarla örttüler.
  5. Hayalî, ben avını kaçırmayan bir doğan kuşu
idim. Ulular, karakuş olup beni ansızın kaptılar
(Şehbâz, kuş avında kullanılan ve akdoğan denilen iri bir
kuştur. Karakuş ise, doğandan da büyük yırtıcı bir kuştur).

Gazel IV

(c. III, s. 381)

Mefâilün Mefâilün Meâilün Mefâilün

1. Cihân-ârâ cihan içincledür ârâyı bilmezler O
mâhîler ki derya içredü r deryayı bilmezler
1. Dünyayı süsleyen Tanrı dünyanın içindedir, ama
insanlar onu aramasını bilmezler. Tıpkı denizin
içinde olup da denizin ne olduğunu bilmeyen
balıklar gibi (Beyitte tasavvufun esasları anlatılmış.
Mu tassa vıflara göre Tanrı, vücüd-ı mutlak ve ondan başka
bir varlık yoktur; bütün kâinat, hayvan, nebat ve eşya Tanrı
zâtının görüntüsüdür. Tasavvufta ana kaide "Lâ mevcudu
illallah" Tanrı'dan başka varlık yoktur, sözleriyle özetlenmiştir.)

2. Haraba t ehline dûzalı azabın anma ey zâhid
Ki bunlar ibn-i vakt oldi gam-ı ferdayı bilmezler

Şafak-gûn kan içinde dâgını seyr etse âşıklar
Cüneşde zerre görmezler felekde ayı bilmezler

Hamide kadlerine rişte-i eski takıp bunlar
Atarlar tîr-i maksûdi nedendür yayı bilmezler

5. Hayâlî fakr şalına çekenler cism-i uryânı
Anunla fahr ederler atlas u dîbâyı bilmezler

2. Ey ham sofu, meyhanede oturup burayı mesken
edinenlere cehennem azabından, çekecekleri
cezalardan sözeline. Bunlar vaktin oğlu oldular,
geleceğin akıntısını çekmezler (İbnü'l-vakt, zamanın
oğlu, yaşadığı zamana uyup, gereklerini yerine getiren insan
demektir. Tasavvuf terimi olarak da, geçmiş ve gelecekle
uğraşmayan geleceği düşünmeden Tanrı'nın her hükmüne, her
emrine itiraz etmeden uyan gerçek sofi anlamındadır. Çıkarıcı,
dalkavuk anlamında ise İbnü'z-zamânsözükullanılır. Beyitteki
hârâbat, dünya ve ilâhî aşk şarabının içildiği tekkedir).

3. Âşıklar kıpkızıl kan içindeki yaralarına baka baka
güneşi zerre kadar görmezler, gökyüzünde ay
olduğunu bile farketmezler. (Şafak, güneş balarken
gökyüzündeki kızıl aydınlıktır. Türkçede daha çok güneş do-
ğarken görülen kızılık ve alacakaranlık anlamında kullanılır.
Kan maddedir. Kanın akması maddeden kurtulmaktır. Gerçek
aşka uiaşan âşıklar açılılarıyla başbaşa kalıp yaralanın sey-
redince artık dünyadan soyutlanmışlardır, hiçkimseye il-
gilenmezler. Hayâlî Bey kendini ilahî aşka yönelmiş bu
âşıklardan sayıyor.)

4. Bu âşıklar, yay gibi iki büklüm olmuş boylarına
gözyaşı ipliğini takıp, istek okunu hedeflerine
atarlar. Ama yayın neden yapılmış olduğunu
düşünmezler bile (Gözyaşı sürekli aktığından ipliğe ben-
zetilmiş. Bugün de sicim gibi gözyaşı dökmek deyimi kullanılır.
Asıkların boyu her zaman iki büklümdür. Çengâietine, dal har-
fineya da yaya benzetilir. Beyitte âşıkların amaa Tanrı'ya ka-
vuşmaktır. Kullandıkları yayın kendi vücutları mı, yoksa Tanrı
zâtının tecellisi mi olduğunu düşünüyorlar. İlâhî aşkla o kadar sar-
hoş olmuşlardır).

5. Hayâlî, çıplak vücûtlarını yoksulluk şalına
saranlar, bununla öğünürler. Bunların atlas ve
diba gibi değerli kumaşlarda gözleri yoktur (Fakr
tasavvufta Tanrı'dan başka herşeyi bırakma, dünya ile ilgiyi
kesmektir. Kulun Tanrı karşısında hiçliği ve yokluğunu
duymasıdır. Fakr, gömil zenginliğidir. Beyitle "El-fakru fahri"
"Fakrılığımle öğünürüm" hadisine telmih yapılmış. Sahih
hadislerden olmayan ve Hicrî üçüncü yüzyılda ortaya çıkan bu
hadis mânâsı doğrudur diye benimsenmiştir).

Gazel V

(c. III, s. 392)

Mef ulu Fâilâtü Meâülü Fâilün

1. Mecnûn kaçan ki aşk eline pâdişâh idi
Ahi alem figâmı tabî gam sipâh idi

2. Mecnûn belâ vilâyetine şehriyâr iken
Jûlîde mûlar üstine çetr-i siyah idi

3. Mecnûn teninde yer yer elif na'l ile dilâ
Mihnet şebinde Leylî için şekl-i âh idi

1. Mecnûn aşk eline sultân olduğu zaman âhı,
bayrağı, feryadı davulu, çektiği gam askeri idi.

2. Mecnûn belâ ülkesine sultân iken karmakarışık
saçları üs tüne kurulmuş kara bir çadırdı.

3. Ey gönül! Mecnûnun vücudundaki yer yer elif
biçimindeki tırmıklar, nal şeklindeki yaralarla,
acılı gecelerinde Leylâ için çektiği ahlara benzerdi.
(Nal yaraya benzetilmiş. Nal ve yara yuvarlaktır ve "he" harfini
andırır. Ahda "elif" ve "hc" ile yazılır).

4. Mecnûn başında var idi bir âşiyân-ı murg
Ankâ-yı aşka kûh-i belâda penâh idi

5. Nâgeh Hayâhı Leylî güzer eyleye deyu
Mecnûn teninde yer yer elif doğrı râh idi

4. Mecnûn'ım başında bir kuş yuvası vardı,
Bu, aşk ankasına belâ dağında bir sığınaktı.

5. Hayalî! Leylâ ansızın gelir de geçer diye.
Mecnûn'un vücudunda yer yer elif gibi doğru
yollar vardı (Âşıkların vücûdunda gönüllerinin ateşinden
açılmış, gül gibi yuvarlak yaralardan başka, kendi ırmaklarıyla
yırtıkları elif biçiminde yaralar, yırtıklar davardır).

